

Dotýkat se fantazie

27.9.2024 - | Městská část Praha 7

České loutkářství stále žije a baví. Ve vývoji naší kultury sehrálo zcela mimořádnou úlohu, a to nejen v průběhu 19. století při formování národní identity, kdy loutky byly prakticky v každé rodině, ale i posléze v období její emancipace. Jako nástroj estetické výchovy ovlivnilo několik generací českých dětí. Tuzemská obliba rodinných loutkových divadel a četnost amatérských souborů, kterých u nás v polovině minulého století existovalo kolem tří tisíc, nemá ve světě obdoby.

Říše loutek

Malá rodinná loutková divadla byla nejpopulárnější v období první republiky, kdy nesměla chybět v žádné měšťanské rodině. Kromě rodin s dětmi lákala i renomované výtvarníky, a tak se z jejich vlastnictví časem stala prestižní záležitost. Mezi nejznámější výtvarníky, kteří navrhovali kulisy nebo dekorace do loutkových divadélek, patřili František Kysela nebo Vít Skála. V expozici letenské Galerie Scarabeus, již najdete v ulici Jana Zajíce 7, mají proscénia, kulisy, loutky, scénické prvky, rekvizity a divadelní hry. Zajímavým exponátem jsou také loutky zvané alšovky, které se vyráběly podle obrázků Mikoláše Alše a nastartovaly boom masového vyrábění rodinných divadélek. Část expozice je také věnovaná umělcům spjatým s divadlem Říše loutek – Vojtěchu Suchardovi a Bohumíru Koubkovi. Kdysi populární rodinné divadlo dnes své fanoušky spíše hledá. A tak nezbyvá než si jeho loutky zajít vychutnat třeba právě do Galerie Scarabeus.

Malá rodinná loutková divadla v obývacích rodin vystřídala televize. Loutkové divadlo ale naštěstí nevymizelo. Dnes se za ním můžete vydat do divadla nebo na řadu festivalů, které u nás loutkářskou tradici rozvíjejí – například ten v Chrudimi existuje od roku 1951 a je nejstarší svého druhu v Evropě. Obliba provází i bienále profesionálních souborů Skupova Plzeň či soutěžní přehlídku Mateřinka. Přelet nad loutkářským hnízdem od roku 1991 v Praze konfrontuje výsledky profesionálů s amatéry i nezávislými kolektivy.

Loutkářský ponor

Historický význam loutkového divadla u nás dokládá hned několik důležitých mezníků. Už v roce 1929 byla v Praze založena první profesionální loutkářská organizace na světě UNIMA, jež dnes sdružuje loutkáře ze 60 zemí. Od roku 1912 dodnes (s pauzou válečných let) vychází odborný časopis Loutkář, který se tak může pyšnit přízviskem nejstarší na světě. Česko má od roku 1952 i nejstarší vysokoškolskou loutkářskou katedru, která vznikla na Divadelní fakultě Akademie múzických umění v Praze, dnes Katedra alternativního a loutkového divadla (KALD). Není pak divu, že bylo české loutkářství, spolu s tím na Slovensku, 1. prosince 2016 zapsáno na Seznam světového nemotného kulturního dědictví UNESCO. Stejně jako dříve slovácký verbuňk, masopustní obchůzky a masky na Hlinecku, sokolnictví či jízdy králů. Figuruje tak v dobré společnosti – vedle tradičního japonského loutkového divadla, sicilských marionet či indonéských stínových loutek.

Fantastické výtvořky a tvory

Pod pojmem loutkové divadlo si dnes většina z nás představí nepochybně inscenace pro děti – pohádky pro nejmenší diváky, na které se specializují soubory jako Damúza, anebo tradiční českou řezbářskou práci. Jenomže loutky vůbec nemusí být postavičky na provázcích nebo maňásci, které si navlékneme na ruku. „Už během studia na KALDu na DAMU jsme se intenzivně řídili vlastním pořekadlem – všechno je loutka, loutka je všechno,“ vzpomíná herec a improvizátor Jakub Folvarčný. „Rozuměj, prakticky cokoli je možné animovat tak, abys přesvědčil diváka, že právě tento konkrétní objekt je živoucí autonomní bytostí či entitou. Naopak díky neomezeným možnostem manipulace a

kombinace s mimikou, hlasem a tělem animátora je možné v našich očích nadřadit loutku/objekt nad všechny ostatní formy divadla. Je to opravdu jeden z nejmagičtějších světů, kde poměr cena/výkon je absolutně bezkonkurenční. Hraju s čímkoli, objekty a materiály si samy řeknou, že chtějí ožít a stát se součástí příběhu. Mám rád předměty denní potřeby a adoruji molitan. Všechno to vždycky splácám do jednoho kufru, starého příručního lepenkového nebo do kufru jednoho osobáku, a tradá, všechno ostatní je fištrón a dovednost zprostředkovat jiný svět. Říkám tomu punkové loutkové divadlo a je to, mimo jiné, jedna z nejekologičtějších forem zábavy, kterou provozuju už od roku 2006 a od roku 2014 pod hlavičkou Ústavu úžasu,“ říká čínorodý umělec, jehož možná znáte jako zpěváka a textaře poetické kapely Střídmi klusáci v kulisách višní.

V souvislosti se současnou tvorbou tak raději hovoříme o objektovém divadle, právě proto, že pojem loutka může být pro diváka zavádějící. Loutkové divadlo zkrátka není jen zábavou pro děti, ačkoli k jeho vnímání je trocha dětské fantazie přeci jen potřeba – protože je to právě dítě, které realisticky vypadající loutku či hračku nepotřebuje a dokáže si oživit jakýkoliv předmět. To naopak my dospělí jsme mnohdy tuto schopnost ztratili. V divadle ale odkládáme předsudky a uzavíráme určitou dohodu s umělcem – budeme věřit, že to, co se hýbe, je živé i vědomé, hravé i nebezpečné. Pak se přistihneme, jak tajíme dech napětím a jak nás lekají neznámé zvuky, i když naše racionální já ví, že je to jen pár dřívěk a prskavka.

Hrajeme pro nejmenší

Je tolik možností, jak divadlo pracující s loutkami a objekty využít. A taky pro koho. Zmíněná Damúza se již před deseti lety začala zabývat inscenacemi pro nejmenší diváky od deseti měsíců do tří let. Tehdy se jednalo o velice okrajový žánr a na tuzemské scéně jiná divadla nic podobného netvořila. Dnes už je situace úplně jiná a na tuto cílovou skupinu diváků se zaměřují i velké kamenné scény. „Divadlo pro batolata má svá specifika. Během představení je potřeba především navodit příjemnou, bezpečnou atmosféru, performeré musí s diváky verbálně i neverbálně komunikovat a musí mít na paměti, že pro děti může být návštěva divadla třeba jedním z prvních sociálních kontaktů nejen s umělci, ale především s větším počtem vrstevníků. Představení bývají do určité míry interaktivní a nevyžaduje se, aby během nich děti vydržely celou dobu na jednom místě. Hlavní dějovou linkou nebývá příběh, ale série různých vjemů – vizuálních, haptických, sluchových, ale třeba i čichových. Jednoduchá dějová linka je spíše vodítkem pro dospělý doprovod,“ říká Daniela Nachtmanová, zakladatelka projektu KUK, v rámci kterého Damúza pořádá festivaly pro batolata. „To, že jsme se do podobných projektů ve větší míře před lety pustili, vyplynulo z přirozené potřeby poskytnout kulturní vyžití co nejširší skupině diváků. Na naše festivaly totiž začaly chodit rodiny s čím dál tím mladšími dětmi a nám bylo líto, že pro tak specifický návštěvnický segment nemáme konkrétní nabídku. Zároveň jsme v té době v zahraničí objevili trend divadla pro nejmladšího diváka (Theatre for Early Years), začali jsme si o něm hledat více informací a začali jsme aplikovat jeho principy u nás,“ doplňuje Daniela Nachtmanová. Damúza každoročně přichází s jedním novým titulem, protože o představení pro děti do tří let je velký zájem. V současnosti má soubor na repertoáru deset titulů – a další, tentokrát s názvem Kolotoč, představí těm nejmenším pohybové a taneční divadlo.

Kouzlo loutek pro dospělé

Loutkové divadlo pro děti má dlouhou tradici a velké oblibě, jak bylo řečeno, se dnes těší i představení pro batolata. V jejich stínu však neprávem stále zůstává tvorba pro dospělé. „Dospělý divák často bere loutky jako zábavu určenou pouze pro děti, obvykle proto, že neměl s kvalitním loutkovým divadlem pro dospělé doposud žádnou zkušenost. To bychom prostřednictvím Loutexu rádi napravili. Snažíme se ukázat, že loutkové divadlo je vynikající platformou pro autorské vyjádření a že je nejenom skvělým zdrojem zábavy, ale také svébytným druhem umění, zpravidla oplývající velkou estetickou kvalitou nebo se dotýkajícím zajímavých současných témat. Zkrátka, loutek se netřeba bát ani je podceňovat!“ říká Tomáš Procházka z divadla Alfred ve dvoře, kde se 10.-15. března příštího roku uskuteční již pátý ročník festivalu loutkového divadla pro dospělé Loutex. „Co

bude jeho největším lákadlem, vám ještě říct nemůžeme, ale opět se velmi snažíme, aby byl program sestaven jak z prací mladých začínajících umělců, tak rovněž z prací zkušených či přímo zasloužilých tvůrců. A v plánu je i zahraniční host," říká Tomáš Procházka a dodává: „Cílem přehlídky je obecně propagace loutkové tvorby pro dospělé se speciálním zřetelem na žánrovou tvorbu a menší nezávislé projekty. Snažíme se zviditelnit projekty, pro které běžně schází platforma. Loutkový horor, výtvarné experimenty, poetické obrazy nebo loutkový punkový kabaret, to vše bývá na Loutexu k vidění a vždy u toho bývá zábava.“ Produkce Alfreda ve dvoře letos vyhlásila otevřenou výzvu na realizaci nové inscenace, jež bude uvedena v rámci Loutexu. „Z více než dvaceti projektů jsme nakonec vybrali poetickou inscenaci Soil Symphony, za kterou stojí mladé umělkyně Bibi Stevens a Nebe Motýlová. Zkoušet začínají už zanedlouho v naší zkušebně v Praze 7. Už se těšíme na premiéru. Můžete se těšit s námi," uzavírá divadelník a hudební experimentátor Tomáš Procházka, kterého můžete znát z uměleckého uskupení Handa Gote research & development nebo z hudebních projektů B4 či Gurun Gurun.

Společensky užitečné divadlo

Loutkové divadlo může být určené všem, kteří si v sobě stále hýčkají trochu té dětské fantazie. Divadlo Krutý krtek se soustředí nejen na opomíjená nebo zapomenutá témata, ale také na znevýhodněné divácké skupiny. „Jednou z nich jsou senioři, kteří si navzdory svému zdravotnímu handicapu nebo sociální situaci zaslouží i v domově s pečovatelskou službou nebo na nemocničním oddělení geriatrie zůstat v kontaktu s živým, kvalitním a originálním uměním. Nebo třeba neztratit kontakt s tím, co se v jejich sousedství děje! S hercem Mikulášem Čížkem jsme vytvořili loutkovou one-man show Tajný deník. Vypráví jeden rok očima Bedřicha, charismatického důchodce s bohatým vnitřním světem a neotřelým pohledem na život v domově pro seniory – o běžném chodu domova, o obtížích, ale i radostech spojených se stářím, nechybí ani milostné setkání... Je to obrovská, nevyslovitelná radost, rozebírat s diváky zážitky, které v nich Tajný deník probouzí. To mě hřeje, to má smysl! A moc bych si přál zůstat i ve stáří takový, jako je náš Bedřich," říká herec a zakladatel Krutého krtka Karel Kratochvíl.

Když se řekne loutkové divadlo, představíme si většinou něco humorného, možná poučného. Karel Kratochvíl ale věří, že každé divadlo je také společensky užitečné. „Některé přináší hluboce experimentální umělecký zážitek, jiné si klade za cíl upracovanému divákovi nabídnout příjemné a nenáročné odreagování. Je super, že takovou pestrost máme – v tomto smyslu nemůžu nepoukázat na nejnovější vývoj umělecké, ale i mediální scény na Slovensku, který mě znepokojuje. Jak křehká ta svoboda je..." odmlčí se Karel Kratochvíl na chvíli. Krutý krtek se snaží otvírat témata, která nemusí být na první dobrou příjemná, ale která považuje Kratochvíl za důležitá. „Abych byl pro pozorné čtenářky a čtenáře Hobuletu konkrétní – místo tisíců a prvé variace na Perníkovou chaloupku mi přijde smysluplnější s ukrajinskou herečkou, která utekla před ruskou agresí do Prahy, v herecké dvojici s českým hercem, držitelem Ceny Thálie za loutkové divadlo, nastudovat a českému malému divákovi ukázat tři lidové ukrajinské pohádky," uzavírá Karel Kratochvíl, který s produkcí pohádek národnostních menšin obráží základní školy i v Praze 7.

Na vlnách tradice

Na Sedmičce najdete loutková představení nejčastěji na programu Klubu Letka, i když není zdaleka jedinou zdejší loutkovou scénou. Loutkám se v Letce začali věnovat hned od začátku, protože chtěli uvádět program pro děti a zároveň navázat na historii místa. Letenští starousedlíci si z devadesátých let jistě pamatují dětské Divadlo U Panáků pod vedením Leteňáka Pavla Kočího. „Na podzim 2019 jsme v Letce začali uvádět první loutkové inscenace pro děti, postupem času k tomu přibyla objektová divadla pro batolata a také loutkové/objektové inscenace pro dospělé. Těm se poslední dvě sezony snažíme věnovat čím dál více pozornosti a chystáme se v tom pokračovat. Loutkové divadlo pro dospělé je taková doposud neprobádaná fajnšmekrovina a vznikají u nás skvělé inscenace, které si zaslouží více pozornosti a diváků. Proto uvádíme loutkové inscenace pro dospělé v průběhu celé

sezony, a ne pouze během festivalů nebo přehlídek," říká Jiří Hes, dramaturg Klubu Letka. Během sezony hrají téměř každou sobotu pro děti. Patrně nejnavštěvovanějším programem Letky jsou dopolední představení pro batolata. „Spolupracujeme se Studiem Damúza, jehož inscenace pro děti od jednoho do tří let pravidelně reprízujeme a poslední dvě sezony jsme uvedli i několik premiér. Během podzimní sezony zahrajeme několik krásných loutkových představení i pro starší děti. Můžete se k nám přijít s dětmi podívat třeba 5. října na mechovou nonverbální loutkovou pohádku Fabula Sylvestris od uskupení Musaši Entertainment Company nebo 9. listopadu na loutkovou adaptaci Baby Jagy s živou hudbou od souboru Loutky bez hranic," vybírá z programu klubu Jiří Hes a pokračuje: „Rád bych čtenáře pozval na některý z loutkových večerů z cyklu Letící puppáci, který vytváříme ve spolupráci s Katedrou alternativního a loutkového divadla DAMU. Každou druhou středu v měsíci večer uvádíme po sobě dvě loutkové inscenace studentů a čerstvých absolventů alterny, vstupné je dobrovolné a atmosféra velmi přátelská. V rámci dramaturgie loutkového divadla pro dospělé uvádíme pravidelně zběsilé loutkové hry souboru Televize Estráda. Doporučuji čtenářům zhlédnout některý z jeho loutkových filmů, je to na dřevě sesekaná a třesnutá absurdní zábava. Hlavní protagonisty pak můžete naživo vidět v Letce 2. října a 9. listopadu. V sobotu 16. listopadu chystáme během dne několik repríz inscenace Prefaby od Dominika Migače a Jakuba Maksymova, což je fantastická výtvarně-zvuková hra. Odehrává se na umakartovém stole a lze ji hrát pouze pro sedm diváků. Také se hodně těším na listopadový třetí ročník jednodenního festivalu Loutcore, kde uvádíme to nejlepší z loutkových krváků, braků, hororů, slasherů, hambáren a bizárů. To máme taky tuze rádi!“

Objevovat a přetvářet

Loutkové, potažmo objektové divadlo nabízí nekonečný svět možností vyjádření. Umožňuje zkratku, metaforu, kouzlo i surovost. Objekt unese významy, které by v podání živého herce působily pateticky, je totiž vždy sám sebou a zároveň má potenciál stát se v hercových rukou čímkoliv na světě. Pokusili jsme se alespoň částečně upozornit na šíři a komplexnost, ve které by loutková tvorba měla být vnímána - a aby se její žitá tradice neomezovala pouze na pohádky pro děti. Proč loutkové divadlo ještě nedosáhlo toho, co se za posledních pár let podařilo například novému cirkusu, který dokázal, že v šapitó není třeba zvířat? I díky festivalům, jako je Loutex, zbývá možná už jenom málo, aby loutkáři přesvědčili diváky, že stejně jako cirkus bez zvířat mohou zazářit i loutky bez dětí.

→

Pro zvědavé čtenáře

Aktuální články ze světa loutkového a alternativního divadla → www.loutkar.online

Alfred ve dvoře → www.alfredvedvore.cz

Ateliér a zkušebna Ústav úžasu → www.ustavuzasu.cz

Galerie Scarabeus → www.galeriescarabeus.cz

Klub Letka → www.klubletka.cz

Krutý krtek → www.krutykrtek.cz

Multižánrový projekt KUK → www.kukfestival.cz

Přelet nad loutkářským hnízdem → www.prelet.cz

Studio Damúza → www.damuza.cz

<https://www.praha7.cz/dotyk-se-fantazie>